

RUGALMASSÁG ÉS FENNTARTHATÓSÁG A VIDÉKFEJLESZTÉSBEN – KESZTÖLC

NYÍRÓ ANDRÁS¹

Abstract

A rugalmasság és a fenntarthatóság fogalma a globális környezeti változásokra adott válaszokban vált népszerűvé. A fogalompár arra utal, hogy nem lehet felmérni a generációkra kiható fejlesztések minden következményét, ezért fenntartható célokat kell kitűzni és olyan rendszereket kell kialakítani, amelyek rugalmasan tudnak reagálni a váratlan hatásokra. A vidékfejlesztés eszköztárára lefordítva: nem feltétlenül a demográfiai vagy gazdasági növekedés, a látványos sikerek elérése, a nagy ugrás a cél, hanem az, hogy településeinken unokáink is boldogulhassanak. Ezek a fejlesztések akkor lehetnek eredményesek, ha a település sikeres korszakainak hagyományaira építenek, és kiaknázzák a térségi trendekben rejlő lehetőségeket. A fenntartható és rugalmas vidékfejlesztés elsősorban endogén forrásokra támaszkodik, és jellemzően kis léptékű. Az okos város, okos falu kezdeményezésekben használt új közösségi és üzleti modellek segítségével adhatnak a fejlesztésekhez.

Flexibility and sustainability in rural development- Kesztlőc

The concept of resilience and sustainability has become popular in studies concerning to global warming and deep adaptation. The concept implies that it is not possible to assess all the consequences of generational developments, and therefore we must set sustainable goals and develop systems that can respond flexibly to unexpected impacts. Translated into the toolbox of rural development: the goal is not necessarily demographic or economic growth, spectacular success, big jump, but also that our grandchildren can thrive. These developments can be successful if they rely on the traditions of the successful periods of the settlement and exploit the potential of regional trends. Sustainable and flexible rural development relies primarily on endogenous sources and is typically small-scale. The new community and business models used in smart city; smart village initiatives are providing good starting points.

Bevezetés

Kesztlőc kis zsákfalva a Pilisben, Esztergom és Dorog szomszédságában. Történetének nemes és mély gyökerei vannak. Kesztlőcnek az utóbbi kétszáz évben három sikeres periódusa is volt, amikor rugalmasan alkalmazkodott a térség gazdasági trendjeihez, fejlesztéseihez. A virágzó korszakoknak más-más gazdasági alapja volt, csak a kesztőlci együttléti attitűdjük volt közös bennük. Az elzárt szlovák hegyi falu lakói generáció-

kon keresztül megtanultak egymással és a külső szereplőkkel együttműködni, a közösség javára dolgozni. Ez a mentalitás erősödött, amikor a kesztőlciak a dorogi bányában dolgoztak és ez ma is él. A közösségi szellem sokakat vonz a faluba, és ez az aranytartaléka a rugalmas és fenntartható fejlesztéseknek. Amikor Kesztlőc fejlesztéséről gondolkozunk, először a múltbéli tapasztalatokat kell megértenünk. Ezek segítenek abban, hogy beazonosítsuk a térség mai meghatározó trendjeit és felvázoljuk azt, hogyan tud Kesztlőc ezekből profitálni.

¹ Az 1980-as évek második felében a hazai politikai rendszert tanulmányozta, ennek eredményeként adta ki szerzőtársaival a *Segédkönyv a Politikai Bizottság tanulmányozásához* című könyvet 1989-ben. Az 1990-es években multimédiás és internetes projektekkal foglalkozott, az Index alapító főszerkesztője volt. 2006-ban létrehozta a Wifi Falu kezdeményezést, aminek a keretében 120 településre, 2000 háztartásba vittek számítógépet és internetet. Jelenleg a Szent István Egyetem Enyedi György Regionális Doktori Iskola PhD hallgatója, doktori dolgozatának témája a nemzedékek közötti méltányosság kérdése. 2016-ban visszaköltözött nagyszülei falujába, Kesztlőcre, és önkéntes munkával segíti a közösséget.

Irodalom

2017-18-ban Radovics Istvánné *Kesztlőc története* című könyvét (RADOVICS, 2018) szerkesztettem. Ennek kapcsán átnéztem a helytörténet forrásait és a korábbi feldolgozásokat. Több pályázat kidolgozásában is részt vettem. A Kesztlőc-Dorog kerékpárút TOP pályázat megírása során fel kellett mérnünk a környék turizmusának fejlesztési koncepcióit.

2019-ben a Pilisi Parkerdő a PilisBike hálózat fejlesztésére adott be pályázatot, ebben a munkában is részt vettem, így a pilisi bakancsos és kerékpáros turizmus adatait is összegyűjtöttük. A Szent István Egyetem Tájépítész Karának hallgatói fél éves gyakorlat során mérték fel Kesztyölc táji örökségének fejlesztési lehetőségeit, ebben a munkában is részt vettem. A Pilisi Hegyek Natúrpark előkészítő tanulmányát is az egyetem hallgatói és tanárai állították össze, ebben a munkában is részt vettem. 2018-ban Kesztyölcön megrendeztük a Magyar Falvak konferenciát, ahol bemutattuk az okos falvak kezdeményezéseket. Ugyanebben az évben részt vettem az EU Parlament megbízásából készülő Smart Village koncepció kidolgozásának előkészítésében, a Baranya megyei Alsómocsoládon készítettünk interjúkat az ottani fejlesztésekről. Ennek kapcsán tanulmányoztam az EU és az OECD témába vágó jó gyakorlatait. Nagy hatással volt rám a franciaországi Ungersheimről készült film is (Centre for Ecological Learning, 2017). Ennek kapcsán kezdtem tanulmányozni a fenntarthatósági és rugalmassági szakirodalmat.

2015 óta szerkesztem Kesztyölc honlapját, itt naponta beszámolunk a helyi hírekről, rendezvényekről, az önkormányzat tevékenységéről. 2016-ban barátaimmal létrehoztuk a Virágzó Kesztyölc Egyesületet és a Kesztyölc Borklubot. A két társulással sok tapasztalatot szereztem a helyi fejlesztésekben, a lehetőségek és a partnerek azonosításában. Dolgozatom megírásához ezeket a személyes tapasztalatokat is felhasználtam.

Gyümölcsöző kapcsolatok Esztergommal

Kesztyölc első sikeres újkori korszaka az 1700-as évek közepén kezdődött, és hosszan elnyúló akkumulációs folyamat révén az I. világháború előestéjén jutott el tetőpontjára. Kesztyölcön az első szlovák betelepítések után, 1732-ben 231 fő lakott. 1812-ben érte el a falu népessége az 1000 főt. Ezután száz év kellett ahhoz, hogy a falu lakossága megduplázódjon, 1910-ben 1977-en éltek Kesztyölcön.

A térség gazdasági központja Esztergom volt. A város fejlődésének alapja a XVIII. században virágzó és még a XIX. században is jelentős borkereskedelem volt. (LETTRICH, 1964) Itt talált piacot a kesztyölc szőlő és bor. Az 1891-92-es filoxéra járvány miatt a szőlők 80%-a kipusztult. Az 1890-es években amerikai vadalanokra oltott fajtákkal pótolták a töveket, és 1900-ban már újra kitűnő bortermő vidékként emlegették a falut. A faluban mészégetéssel, kőbányászattal és fuvarozással foglalkoztak. A gyenge talajokon csak rozs termett, ez a belső igények kielégítésére lehetett elég. (RADOVICS, 2018)

Az esztergomi borkereskedelem révén beáramló jövedelmet helyben költötték el, így már 1771-ben megélt ács, bogárnár, cipész, hentes és molnár is. A helyi gazdaság a XX. század elejére megerősödött. Srobár János plébános 1909-ben kezdeményezte a Kesztyölc és Vidéke Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezet megalapítását. A Hangya célja a helyiek olcsó áruval való ellátása, valamint a gazdák terményfeleslegének értékesítése volt. Az alapításkor a szövetkezetnek 451 tagja volt. A szövetkezetnek székházát emeltek a falu nyugati végén, a mai főterén. 1912-ben hitelszövetkezetet is létrehoztak. (RADOVICS, 2018)

Kesztyölc meghatározó birtokosa az esztergomi káptalan volt. A káptalan következetesen támogatta a falu fejlődését. 1732-től volt a faluban iskolamester, 1778-ban alakították ki a mai temetőt, 1787-től volt plébánosa Kesztyölcnek. 1800-ban szentelték fel Kesztyölc parasztkorok templomát. A káptalan és a falu száz éven át közösen finanszírozta az iskola fejlesztését. 1839-ben az esztergomi főkáptalan iskolaházat építtetett, a tantermet a község rendezte be. 1894-ben a régi iskolaépület helyén két tantermes iskolát építettek a főkáptalan és a kesztyölc hívek 5000 forintnyi hozzájárulásával, amire Vaszary Kolos bíboros is hozzájárult 200 forintos adománnyal. 1904-ben új épületet építettek, ehhez a főkáptalan adományozott telket, és az iskolaszék 11 680 korona hitelt vett fel, amit a templom és a misealapítványi pénztárból törlesztettek. (RADOVICS, 2018)

Fejlődtek a közszolgáltatások is. 1892-ben állandó postaállomást és távírdát hoztak létre, korábban a dorogi állomásról hozta a postás Kesztyölcra a küldeményeket. 1895-ben megalakult az Önkéntes Tűzoltó Egylet. 1905-ben megépítették a községházát. Ebben az időszakban Kesztyölc több utcával bővült. 1906-ban a képviselőtestület döntött a falu hivatalos nevééről is, korábban az oklevelekben sokféleképpen hivatkoztak Kesztyölcra. 1907-től már segédjegyzőt is foglalkoztathatott a jegyző. A dinamikusan fejlődő Kesztyölc-höz csatolták 1906-ban Pilisszentléleket is. (RADOVICS, 2018)

Dorog vonzásában

Kesztyölc második prosperáló szakasza a két világháború közötti időszakban volt. A XX. század elején Dorog lett a térség gazdasági központja, a bányák adtak munkát a környék lakosságának. Kesztyölc bekapcsolódását nehezítette, hogy 1894-ben, a vasút kiépítésének idején a gazdák nem adták el földjeiket, és így nem létesült vasútállomás a faluban. A feldühödött gazdák a bányakutatókat is elkergették. (Pesti Hírlap, 1894) A bezárkózás következményeivel az a generáció találkozott, akiket az I. világháború után már nem tartott el a jelentőségét veszített esztergomi borkereskedelem és a gyenge kesztyölc földek. Kénytelenek voltak munkát vállalni a dorogi bányában, ehhez napi 10 kilométert kellett gyalogolniuk. (O'SVÁTH, 1938) Kesztyölc lakossága ezért csak lassan növekedett, 1920-ban 2178, 1941-ben 2664 fő volt. Ugyanebben az időszakban a Doroggal szintén szomszédos Csolnok lakossága megduplázódott.

A falu jólétének gazdasági alapja az volt, hogy a bányászok helyben költötték el a jövedelmeiket. 1939-ben már 550 férfi dolgozott a dorogi bányában. Az 1920-as évek gazdasági válságának idején a kesztyölc bányászok Észak-Franciaországban, Lille környékén és Belgiumban találtak munkát, majd az 1930-as évek végén hazatértek, és megtakarításaikból Kesztyölcön építkeztek. A megélenkülő keresletre sok szolgáltató épített. A faluban három kocsmá és egy pék működött, a Hangya szövetkezet mellett hét kereskedés is megélt. A bányászok új házakat építettek, ezért a faluban megtelepedett kőműves, 2 ács, asztalos, kovács, mechanikus. A bányászcsaládok kétféle életet éltek, az asszonyok szőlővel és borral foglalkoztak, a falu eltartott egy bognárt is. A növekvő jólét

jelzi, hogy volt szabó és 3 cipész is Kesztlőcön. A szántóföldi mezőgazdaság továbbra is csak kiegészítő szerepet játszott. (RADOVICS, 2018)

A külső jótékony fejlesztő szerepét a káptalantól a dorogi bánya vette át. Igazgatója, Schmidt Sándor keresztényszociális alapon mai mércével is erős társadalmi felelősségvállalást tanúsított. Nem csak Dorogon építettek a bányászoknak kertes házakból álló kolóniákat és számtalan középületet, a környező településekről ingázó bányászokra is figyeltek. Támogatták a bányászok kesztölci építkezéseit. (SCHMIDT, 1932) A Bányász Önszegélyező és Önművelő Egyleten keresztül finanszírozták a munkásotthon megépítését 1929-ben. Ez az épület szolgál ma is művelődési házként. 1933-ban óvodát létesítettek. A bánya segítségével építették meg a falu terjeszkedését lezáró patak feletti hidat is.

A falu látványosan fejlődött. Az 1920-as évek végére kiépült a főút, 1927-ben bevezették a villanyt. A telefonhálózat 1942-ben épült ki. A háborús készülődés jegyében a Darányi-program (1938. évi XX. törvénycikk, 1938) révén finanszírozott állami beruházásként építették meg a falut a 10-es úttal összekötő műutat, és így Dorog autóval 10 perces távolságba került. A bányászok azonban továbbra is gyalog jártak a dorogi bányába, mert az első rendszeres bányászbusz csak az 1950-es évek elején indult meg. (Szabad Nép, 1950)

A bányász ethosz segítette a falu kohézióját, sokféle és erős közösségi élet volt. 1926-ban jött létre a Levente Egyesület, majd 1930-ban a Polgári Lovászegylet. 1932-ben a Hangya Szövetkezet állított emlékművet az I. világháború kesztölci áldozatainak. A kesztölci adakozásából épült meg a falu szép kálváriája. 1943-ban alapították meg a Kesztlőci Sportegyesületet. (RADOVICS, 2018)

Kesztlőc a mikrotérség vezetője

Kesztlőc történetének legsikeresebb szakasza az 1970-80-as években volt. A lakosság száma nem érte el a II. világháború előtti 2600-as szintet, 2300 fő körül mozgott. A sikeres termelőszövetkezet és az aktív bánya szilárd gazdasági hátteret jelentett, és a falu ki is tudta használni a központosított tervgazdaság fellazulásából fakadó lehetőségeket.

Az 1960-as évek közepén a dorogi bánya kimerülőben volt, több üzemet is bezártak. A térség elkerülte a nagyobb foglalkoztatási válságot, mert 1967-ben Dorogra telepítették a Kőbányai Gyógyszergyár telephelyét, aminek az utóda, a Richter ma is sok kesztölci foglalkoztat. (Kapronczay Károly & Magyar László, 2001) 1972-ben a kimerülő dorogi bányák kapacitásának pótlására Kesztlőc mellett, Lencsehegyen nyitottak üzemet. Ez újabb munkalehetőséget kínált a falunak.

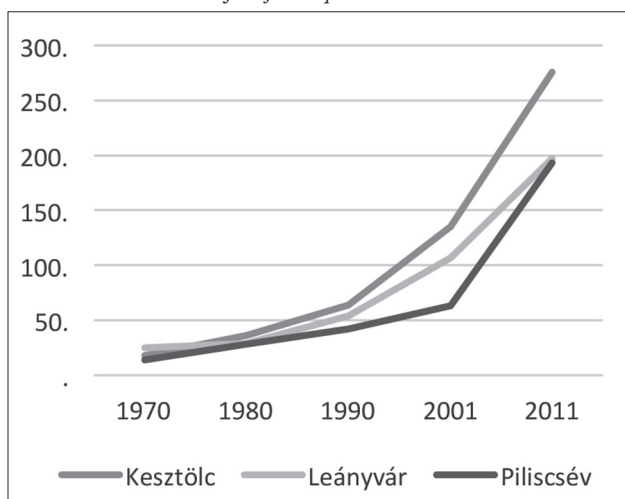
Ehhez társult a termelőszövetkezet sikere az 1970-80-as években. Az 1960-as évek végén Grábli István és Gimeskővi Károly képzett és ambiciózus agronómusként érkeztek a kesztölci TSZ élére. A termelőszövetkezet akkor már húsz éve vergődött. (Dolgozók Lapja, 1953) Grábli így látta a helyzetet: „erodált, lecsupaszított, apróra szabdalt táblákon gazdálkodunk, van olyan parcellánk, amelyen meg sem tudna fordulni egy Rába-Steiger — valósággal nadrágszíjparcella az. Szurdok, patakok, kövesutak határolják ezeket a táblákat;

modern, nagyüzemi talajművelés itt jószerivel elképzelhetetlen, özszerületünk kétezer-egynéhány száz hektár, de ebben minden benne van, még a meddőhányók, s a kopár domboldalak sokasága is.” (BESZE, 1985) A problémákat az 1960-as évek elején azzal akarták orvosolni, hogy a hasonlóan rossz eredményekkel gazdálkodó szomszédos leányvári és piliscségi szövetkezetet is a kesztölcihez csatolták. (Dolgozók Lapja, 1962) Az új gazdasági mechanizmus liberalizációjában lehetőség nyílt arra, hogy a kedvezőtlen körülmények között gazdálkodó termelőszövetkezetek ipari melléküzemágakat hozzanak létre. A három faluban volt szabad munkaerő, a férfiak a bányában dolgoztak, az asszonyok a szövetkezetnél találtak munkát. A TSZ-hez tartozott a kőbánya, a mészégető kemence és a kőmalom telep is. A fiatal vezetők bedolgozó, összeszerelő üzemeket hoztak létre, és budapesti kapcsolataikat felhasználva a főváros nagy ipari üremeiből hoztak megrendeléseket. (NAGY & NYÍRÓ, 2016) Ebből a tevékenységből vált országosan is piacvezetővé a tapétagyár. (BESZE, 1985)

A TSZ vezetői a jövedelmek nagy részét új tevékenységek kialakításába forgatták vissza. Kesztlőc határában 78 hektár szőlőt telepítettek, pálinkafőzőt üzemeltettek, korszerű tehenészetet hoztak létre. A falu feletti hegyekből lezúduló vizet tározóba gyűjtötték, először öntözésre használták, majd halastavat alakítottak ki. (Kesztlőc.hu, 2016)

A fejlesztések jótékony hatással voltak a falu infrastruktúrájára is. A Lencsehegyi bányához vezető utat kiszélesítették, megerősítették, ma is ez a 117-es út egyik szakaszának az alapja. (Dolgozók Lapja, 1969) A TSZ a szőlődombok megközelítésére épített ki jó minőségű aszfaltutat a falu körül. Megerősítették a Kesztlőc-Piliscsév közötti földutat is.

1. grafikon
1000 főre jutó diplomások száma

Forrás: KSH 2011

Az iskola elkötelezett és felkészült igazgatója, Radovics Istvánné 1970-től 30 éven keresztül dolgozott a minőségi oktatásért, következetesen ápolta a szlovák hagyományokat, az oktatás részeként megismertették a gyerekekkel a falu történetét és szokásait. A bánya jelentős összegekkel támogatta az óvoda és az iskola korszerűsítését. Ennek a tudatos építkezésnek köszönhetően a 2000-es évek elején Kesztlőcön

magasabb volt a diplomások aránya, mint a környező településeken, beleértve Dorog városát is.

Újabb lendületet kapott a közösségi élet: 1970-től működik az Idősek Klubja, 1972-ben megalakult a szlovák zenei hagyományokat őrző Pávakör. A faluban volt színjátszó- és tánccsoport. A bánya és a termelőszövetkezet is támogatta a helyi focit. A korszak relatív jólétét és az ebből fakadó új igényeket mutatja, hogy Klastrompusztán 8 hektáros területen üdülőterület alakítottak ki 1968-ban. (Dolgozók Lapja, 1970)

Kesztölc ma: gyenge helyi gazdaság, ingázás

A falu lakossága 1990 óta 13 %-kal nőtt, ma 2720-an élnek Kesztölcön, és ez a trend jellemző a szomszédos településeken is. A növekedést Budapest agglomerációs hatása, az Esztergom-Dorog iparvidék fellendülése és az ezzel járó szuburbanizáció okozza. Javult a közlekedés: átadták a Kesztölcöt Esztergommal összekötő 117-es utat és felújították az Esztergom-Budapest vasútvonalat. Kesztölc nyugati határában új, kertvárosias településrész alakult ki. A rendszerváltás után megszűnt a TSZ és a bánya. A kesztölci munkavállalók több, mint háromnegyede, 808 fő ingázik, jellemzően a középkorúak és a magasabb iskolai végzettségűek. (KSH, 2011) Az esztergomi járás ingázóinak aránya az országban a legmagasabbak közé tartozik, a budapesti agglomerációs számokhoz hasonló.

Korábban a falu fejlődését nem gátolta az ingázás, mert a dolgozók helyben költötték el a jövedelmüket. A 117-es út révén nemcsak az esztergomi ipari park került 10 pernyi távolságra Kesztölcötől, de a nagy bevásárlóközpontok is. A kesztölci utazási céljai között a munka mellett a legfontosabb a vásárlás. (Nyíró, 2018) Ma reális veszély, hogy a falu alvótelepüléssé válik, lakói másutt dolgoznak és másutt költik el a pénzüket.

Térségi trendek

A térségben két meghatározó gazdasági és társadalmi trend bontakozott ki az utóbbi években. A Dunakanyar és a Pilis a kormányzat kiemelt turisztikai fejlesztési területe. (Magyar Turisztikai Ügynökség, 2017) Kesztölc nem tartozik ebbe a területbe, de közvetlenül határos vele. A másik trend a budapesti agglomeráció hatásának erősödése. Mindkét térségi trend kínál olyan lehetőségeket, amikkel a helyi gazdaságot, közösségeket és közszolgáltatásokat lehet erősíteni.

A falunak korábban rossz tapasztalatai voltak a nagy újrást ígérő tervekkel. Két ingatlanfejlesztési kaland is megkísértette a falut a 2000-es évek elején, meseparkot (24 óra, 2000) és golf lakóparkot (Hídlap, 2003) is akartak építeni. Az előbbi védnöke Habsburg Ottó volt. A lakóparkot egy piramis elven működő társaság kezdeményezte, utóbb több éves büntetést kaptak. A két fejlesztés kudarcra elvette a kesztölci kedvét a látványos ígéretektől. Az agglomerációs települések többségéhez hasonlóan (SZABÓ, 2003) a falu vezetése több cikluson keresztül azt a passzív politikát választotta, hogy nem keresték a fejlesztési lehetőségeket, de

nem is zárkóztak el az ötletektől. A falu szabad energiáit a hagyományokon alapuló, kisléptékű, szerves és fenntartható fejlesztések mellé fel lehet sorakoztatni. A pályázati lehetőségek is sokféle fejlesztési lehetőséget kínálnak.

Turizmus

A pilisi turizmus súlypontja a Pest megyei részre koncentrálódik. Visegrád, Dobogókő és Pilisszentlászló fogadja a bakancsos turista forgalom zömét. Ezeket a területeket a túlturistásodás jelenségével is találkozunk. Kesztölc környéke és a Komárom-Esztergom megyei terület a Pilis kevésbé látogatott területei közé tartozik. (SCIAP, 2018)

A térség turizmusának fejlesztését meghatározza, hogy a Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia értelmében a Dunakanyar a kiemelten fejlesztendő turisztikai régiók közé tartozik. Esztergom ennek a fejlesztésnek fontos pillére. Kesztölc a Pálos Rend alapításának színhelyével, a klastrompusztai kolostor romjaival Esztergom mellett olyan szerepet tölthet be, mint Székesfehérvár mellett Tác és Gorsium. Hozzájárulhat ahhoz, hogy megnyújtsa azt az időt, amit a turisták Esztergomban töltenek. Néhány órás szervezett kitérőt tehetnek Klastrompusztára borkóstolóval, helyi gasztronómiai élményekkel. A Dunakanyar fejlesztési terv része a térséget átfogó hegyi kerékpárút, a PilisBike megújítása. 2018-ban Kesztölcöt is bekötöttük ebbe a hálózatba. A kerékpárosok számára a kesztölci Erika Cukrászdát jelöltük meg frissítési pontként. Erre a lehetőségre további aktív turisztikai fejlesztéseket lehet építeni.

A Bécset Budapesttel összekötő kerékpárút, az Eurovelo 6 kiépítése is a közeljövőben várható. Egyesületünk kezdeményezte, hogy ehhez az úthoz szárnyvonalként csatlakozva építsük ki a Kesztölc-Dorog kerékpárutat, jelenleg az engedélyeztetés szakaszában vagyunk. Kesztölc a helyi kerékpáros utak csomópontja lesz, itt kapcsolódik majd össze a PilisBike és az Eurovelo 6 felé vezető kerékpárút. (Kesztölc.hu, 2017)

A környék turizmusának fontos motorja a Dorogi TDM. Aktív turizmusra és helyi értékekre alapozva megmutatják az egykori bányavidék természeti szépségeit és vendégszerető közösségeit. Egyesületünk harmadik éve rendezi meg a Dorogi TDM-mel közösen a Hódító Túrát. Ez mára sikeres márkává vált, nyolc település csatlakozott hozzá, és több ezer fiatal családot mozgat meg. (Dorogi-medence, 2019)

A bakancsos turizmusnak Kesztölcön nagy hagyományai vannak. Klastrompusztán az 1920-as években az elsők között alakítottak ki a Pilisben menedékházat. (Turisták Lapja, 1927) Az Országos Kéktúra első, 1938-as nyomvonala érintette Kesztölcöt. (THÚRÓCZI, 2019) A falut két nagy teljesítménytúra is érinti. Az idén 30 éves Kinizsi 100 ezeröttszáz teljesítménytúrázóját évek óta pogácsával és kesztölci borokból készült fröccsel fogadjuk a Kesztölci Borklubbal. (Kesztölc.hu, 2017) A Pálos 70 szervezővel együttműködünk, a falu környékén tartják felkészítő őszi túrájukat.

A falusi turizmus alapja, hogy legyen olcsó szálláshely a településen. Egyesületünk az Önkormányzattól kibérelt egy volt iskolaépületet, felújítottuk és szálláshelyet alakítottunk ki benne. (Kesztölc.hu, 2017) A Facebookon nem csak a

szállás szolgáltatásait, hanem a Pilis érdekességeit, különlegességeit is bemutatjuk. Ötezen követik az oldalt, hatékony digitális marketing lehetőségeket kínál a további fejlesztésekhez. A helyi rendezvények, esküvők, borvacsorák számára is jó lehetőség a helyi olcsó szállás. Kihasználságát segíti, hogy a Kerékpárosvándor mozgalom részeként már második nyáron 400 középiskolás kerékpáros turistát lát vendégül.

A fizetőképes bakancsos turisták fontos keresletet jelenthetnek a kesztölci bor és gasztronómia számára. Kesztölc identitásának meghatározó eleme a szőlő és a bor. Itt már 1075-ben is borászokdtak Géza fejedelem egyik oklevelének tanúsága szerint. Láttuk, hogy a XIX. század végén Kesztölc komoly bevételekre tett szert az esztergomi borkereskedelem beszállítójaként. Háromszáz pince van a faluban, és ebből 70-ben ma is készítenek borokat. Húsz éve megrendezik a helyi borversenyt, és a borbírálok szerint folyamatosan fejlődik a borok minősége. A falu a Neszmélyi Borvidék része. Kesztölc legnagyobb ünnepe a szüreti nap, ez a külvilág számára is izgalmas eseményé alakítható.

A kesztölci borból a Szivek Pince fejlesztett igazi szeretelmárkát. Vidám Facebook-posztjaikkal, a bor és a táj kapcsolatának értő bemutatásával nagy táborot szereztek a borbarátok között. A környékbeli fesztiválok állandó szereplői és a budapesti boros rendezvényeken is jelen vannak. A hagyományokat tiszteletben tartva kísérleteznek, és fenntartható méretben tervezik a növekedésüket. A Velmo tanya tehenészete szép természeti környezetben, családbarát rendezvényekkel fogadja a vendégeket. Ők is használják a Facebook-adta marketing lehetőségeket.

A Kétágú-hegy lábánál a Kesztölci Borklub tartja fent a Pálos Gyógynövénykertet. A kert egyre több turistát vonz, és a pálos hagyományok miatt sokan érdeklődnek a termékei iránt is. A szerzetesek tavasszal és ősszel ellátogatnak a gyógygyógynövénykertbe, ami meghitt hangulatú rendezvényekre ad lehetőséget. A gyógygyógynövénykertnek is van saját Facebook-oldala.

Kesztölc identitásának másik pillére a szlovák hagyomány. A faluba az 1600-as évek elején érkeztek az első szlovák telepesek Nyitra környékéről. Szokásaikat, dalaikat, ételeiket évszázadokon keresztül megőrizték a kis zárt közösségekben. Az iskolában ma is tanulnak szlovákul, de nem a helyi, archaikus nyelvjárást, hanem a modern szlovák nyelvet. (RADOVICS, 2018) A faluban már csak kevesen beszélnek szlovákul, de a hagyományokat ma is őrzik. A Pávákör kórusa fellép az ünnepeken és a kesztölci dalokat összegyűjtötték, könyvben ki is adták. Kesztölcnél két szlovákiai faluval, Mocsonokkal és Felsőkirályival is testvértelepülési kapcsolata van. A helyi szlovák ételek: a káposztás keltsztra, a kapusznik, a tócsnihoz hasonló krumplibaba szervesen kapcsolódik a borkultúrához. 2017-ben a Duna TV Ízörzök című műsora bemutatta a kesztölci ízeket. Erre az alkalomra összegyűjtöttük a helyi recepteket és kis füzetben megjelentettük. A szlovák hagyományok a helyi identitás erősítése mellett támogathatják a helyi vendéglátás fejlesztését.

A turizmussal összefonódó bor- és gasztronómiai kínálat jó lehetőségeket teremt a helyi gazdaság megerősödéséhez. A fejlesztésnek több korlátja van. A borosgazdák többsége saját magának készíti bort, nem tervezik az értékesítést, ezért a

nyitott pincék programoknak sincs alapja. A házibor a helyi ajándékgazdaság tárgya és nem kereskedelmi termék. A szolgáltatókat bekorlátolják a szűkös kapacitások. Helyben nehezen találnak képzett munkaerőt. Kevés a vendégfogadásra alkalmas hely is, 2-3 busznyit embert már alig lehet leültetni. A fejlesztéseket a tőkehiány is korlátozza. Kesztölcön komoly hagyománya van annak, hogy a vállalkozók együttműködnek, láttuk, hogy a két világháború között a Hangya szövetkezet szép eredményeket ért el. 2018-ban a szolgáltatók összefogásával térképet adtunk ki a faluról és környékéről, androidos és iPhone-os mobil alkalmazással és weboldallal kiegészítve. (<http://aktiv.kestzolc.hu>)

Az Önkormányzat feladata a helyi turizmus fejlesztésében, hogy olyan környezetet alakítson ki, ahová szívesen jönnek a vendégek. A tájépítész hallgatók fél éves szakmai gyakorlatuk keretében felmérték Kesztölc adottságait és lehetőségeit. (SZIE Tájépítészeti és Településtervezési Kar, 2018) Megállapították, hogy a település kapui és közterei elhanyagoltak. Megoldási javaslataik között több olyan is van, amit kis beruházással, közösségi munkával is meg lehet valósítani. A faluban minden évben önkéntesek szedik a szemetet. Ezeket az energiákat a vállalkozók aktív részvételével a közterek megújításába is be lehet csatornázni. Ez erősíti a közösségi kohéziót, lehetőséget ad a fiataloknak a bekapcsolódásra és szerethetővé teszi a felújított tereket. Kesztölcön a XX. század elején működött egy kis faiskola, ezt a hagyományt felújíthatjuk. Egy pályázat keretében elkészítettük a főtér rendezési tervét is. Rendezett parkolást kell itt kialakítani, és a falu központjába egy sétaúttal be kell kapcsolni a száz méterre lévő kis vízgyűjtő tavacskát. Olyan közösségi helyeket kell kialakítani, ahol a helyiek ott-hon érezhetik magukat, beszélgethetnek, sétálhatnak.

Agglomerációs trendek

Az ingázás fő célpontja Budapest, Esztergom és Dorog. A főváros agglomerációs hatása látványosan erősödik. A 2011-es 14 %-ról mára 34 %-ra nőtt a kesztölci ingázók körében a budapesti célpontot választók aránya. (NYÍRŐ, 2018) A térség úthálózatának fejlesztésére két koncepció született. Az M0 környéki lezárásaként az M10-es Kesztölc-Budapest autópályát szolgálja. Az út az 1960-as évek óta szerepel a tervekben, az utóbbi években elvégezték a környezeti hatástanulmányt, de döntés még nincs a kivitelezésről. Az Esztergomot az M1-es úttal összekötő M100-as út viszont közelebb áll a megvalósításhoz. Az OTP Ingatlanpont szerint *„Az Esztergom és Bicske közötti térség egyértelmű nyertese lehet a fejlesztésnek. Eddig távolinak számító községek kerülnek a főváros közvetlen vonzáskörzetébe - ezeken várhatóan tovább folyhat a nemrég már megindult árnövekedés. Egy tucat település: Tát, Tokod, Dorog, Kesztölc, Csolnok, Leányvár, Sárísáp, Dág, Tinnye, Perbál, Szomor, Gyermely válik könnyebben megközelíthetővé – és ezzel a budapesti agglomeráció újabb lépést tehet a világszerte jellemző megapoliszok irányába.”* (Pénzcentrum, 2019)

Hogyan profitálhat a helyi gazdaság az agglomerációs trendekből? Az új beköltözőkkel friss fizetőképes kereslet jelenik meg a településen. A cél az, hogy ennek a jövedelemnek minél nagyobb részét költse el helyben. A fővárosból,

1. táblázat
Ingatlan árak

2018. 12. hó	
Kesztlőc	130 741
Leányvár	142 198
Piliscsév	147 133
Dorog	176 084
Esztergom	197 200
Pilisszántó	226 175
Piliscsaba	272 815

Forrás: www.ingatlanet.hu

városokból beköltöző fiatal családok a korábban megszokott szolgáltatói és közszolgáltatói színvonalat várják el.

Kesztlőcön több fiatal család él a távmunka adta lehetőségekkel. Számukra alapfeltétel a jó színvonalú óvodai ellátás és a minőségi képzést nyújtó általános iskola. A Művelődési Házban ma is van baba-mama klub, (Kesztlőc.hu, 2017) ehhez kapcsolódnia kell gyerekprogramoknak, színvonalas játszótérnek és családbarát környezeti megoldásoknak. Az Önkormányzatnak minden olyan kezdeményezést támogatnia kell, ami a helyi gyerekintézményeket és az oktatás minőségét segíti. Nemrég újították fel az egykori kisiskola épületét, és korszerű rendezvényközpontot alakítottak ki benne. A következő időszak feladata lesz, hogy ezt a teret tartalommal töltsük fel. Kesztlőcön sok gondot okoznak a kóbor kutyák, ezt a problémát kezelni kell, hogy a fiatal szülők nyugodtan kiengedhessék gyerekeiket a közterületekre.

Ma a pilisi települések közül Kesztlőcön a legalacsonyabbak az ingatlan árak. Egy rendezett képet nyújtó településen a területek értéke is magasabb lesz. Az Önkormányzat feladata, hogy figyelje a pályázatokat és ahol lehet, külső forrásokat vonjon be a falukép rendezésére. A térség országgyűlési képviselője és a megyei önkormányzat ebben meghatározó partner, az elmúlt öt évben közel 400 millió Ft fejlesztési támogatás érkezett Kesztlőcre. A rendezési javaslatok közül az egyszerűbbeket az Önkormányzat a helyi vállalkozókkal, önkéntesekkel összefogva meg tudja valósítani.

A helyi intézmények fejlesztését, összefogását nehezíti, hogy különböző felügyeleti szervekhez tartoznak. Az európai okosfalú programokban van példa arra, hogy egy asztalhoz ültetik a helyi iskola, óvoda, egészségház, idősek napközije és a szociális ellátás, valamint a rendőrség és a polgárőrség munkatársait és egyeztetik az elképzeléseiket, tevékenységeiket. (ENRD, 2018) Egy ilyen havi rendszeres kerekasztal Kesztlőcön is energiákat szabadíthat fel.

A helyi önkormányzatoknak szűkül a hatásköre, de az ügyintézés labirintusaiban nehezebben tájékozódó lakosok minden problémájukkal az önkormányzathoz fordulnak. A szolgáltató közigazgatás célja, hogy ahol lehet, aktívan segítse a kesztölciakat az ügyintézésben. Az önkormányzat feladatává kell tennünk, hogy lépjen fel a falu nagy részét érintő kereskedelmi szolgáltatások (közvilágítás, internet, szemétszállítás) minőségének javítása érdekében.

Kesztlőc környezetében rendszeres problémát jelent az illegális hulladéklerakás. A turisták az utóbbi években fe-

gyelmezetten elviszik a szemetüket. A 117-es út mellett, és az egykori bányaúton azonban gyakran raknak le illegálisan hulladékot. A kesztölci Facebook-csoport önkéntesei évente megszervezik a szemétszedést, ezt az Önkormányzat zsákokkal, kesztyűkkel és konténerrel támogatja. Ipari méretű illegális szeméttelép alakult ki a Kesztlőc-Dorog-Esztergom hármashatáron. Autóbontásból és hagyatékkezelésből származó hulladék gyűlt össze. Ezt a komplex problémát csak széles összefogással lehet kezelni. A Tatai Környezetvédelmi Zrt. segítségével 45 tonna szemetet és 800 kg veszélyes hulladékot, autógumit vittünk el az esztergomi hulladékkezelő telepére. Az esztergomi önkormányzat támogatásával a hulladékkezelő térítésmentesen befogadta a hulladékot. A terület további ellenőrzését úgy tudjuk biztosítani, hogy az Esztergom-Kertvárosi Polgárőrség járőrözik, hogy elriassa az elkövetőket.

Klastrompusztán egy mostanában feléledő kis forrás mellett alakult ki szeméttelép, építési törmelékkel. Itt a Duna-Ipoly Nemzeti Parkot és Kesztlőc Önkormányzatától kérünk konténereket. A helyi vállalkozók a nagy melegben sörrel és fagyalttal támogatják a szemétszedőket. Megkerestük a környezetvédelem iránt elkötelezett dorogi hulladékégetőt, a Sarpit is, hogy erőforrásaival segítsen rendezni a klastromi forrás környezetét.

Pilisi Hegyek Natúrpark: mikroregionális együttműködés

A térséget érintő nagy trendeket, a turizmus és az agglomeráció bővülésével járó lehetőségeket és kihívásokat térségi együttműködésben lehet kezelni. (Virágzó Kesztlőc Egyesület, 2019) A Pilis nyugati oldalának településeit régi kapcsolatok fűzik össze. Kesztlőcöt, Piliscsévet, Pilisszántót és Pilisszentkeresztet összekötik a szlovák hagyományok, mind a négy településre az 1600-as években települtek a tótok. Kesztlőc és Csév között szorosabbak a kapcsolatok a rokoni kötődések miatt, és negyven évig közös termelőszövetkezete volt a két falunak. Piliscsabán is élnek szlovákok, és a 10-es út mellett fontos helyi központtá nőtt Pilisszántó, Piliscsév és Pilisjászfalu számára. 2016-ban Kesztlőcre hívtuk össze a települések és a Pilisi Parkerdő Zrt vezetőit, hogy megtervezzük a PilisBike útvonalhálózatának a kibővítését. A Piliscsaba-Pilisszántó-Kesztlőc-Piliscsév útvonalat 2018-ban adta át Révész Máriusz, az aktív turizmusért felelős kormánybiztos. (Kesztlőc.hu, 2018)

Ennek az együttműködésnek a sikerére alapozva vetette fel a Virágzó Kesztlőc Egyesület a Pilisi Hegyek Natúrpark ötletét. A megalapozó kérdőívet kitöltő 764 fő válaszaiból az derül ki, hogy érzelmileg erősen kötődnek a településekhez, a jó levegő és a természeti környezet nagyon fontos számukra, jónak tartják a közbiztonságot, de elégedetlenek a közlekedéssel és a helyi óvodáknál gyengébbnek ítélik meg a helyi iskolák minőségét. (Kőrös, 2019)

A Pilis többi kétszáz évében a Natúrpark területén találhatunk példát a gondos erdőgazdálkodásra és gátlástalan erődirtásra is, aminek az árát a következő nemzedékek fizették meg. Az egykori királyi erdő területén, a későbbi Pilisz-

szentkereszti Erdészet keretei között az erdő védelem alatt állt, itt üzemtervek alapján termelték ki a fát. Ezen a területen kívül azonban az 1800-as évek elejétől a mérszégetők és üveghutások hatalmas területeken irtották ki az erdőt. Ennek az időszaknak az emlékét őrzi a Kopanyica (kopár) dűlő Kesztlőcön és a Kopár csárda Piliscsaba és Pilisvörös-vár között. Néhány évtized alatt a mérszégetők olyan károkat okoztak a vegetációban, amit csak az 1970-es évek végére tudtak helyrehozni az erdészek. A kopárfásítás vezetőjéről, Dévényi Antalról nevezték el Piliscsaba mellett a kilátót. A helyreállítás során azonban, ahogy másutt is Európában, itt is gazdasági okokból fenyeseket és nem őshonos fajokat telepítettek annak ellenére, hogy már 1869-ben felhívták a figyelmet az ezzel járó betegségekre és a tűzveszélyre. Végül 1993-ban Piliscsaba környékén 16 hektár fenyes égett le, és ezután az erdészet már elsősorban lombosfákat ültetett. (NYÍRŐ, 2019) A Natúrpark feladata, hogy a fenntartható fejlesztések mellett segítse a mikrotérség alkalmazkodását a közeljövőben várható környezeti változásokra. A Natúrpark a jövő nemzedékek iránti felelősség szempontjait követve alakíthatja, támogathatja a fejlesztéseket.

Módszertani javaslatok

A települési, mikrotérségi fejlesztési stratégia elkészítése során az első lépés az, hogy beazonosítsuk a korábbi sikeres korszakokat. Ezeknek az időszakoknak az elemzése segít abban, hogy megértsük, milyen lehetőségei és korlátai vannak az vizsgált területnek. A következő kérdésekre keressük a választ: mi volt a siker gazdasági alapja? Milyen térségi gazdasági, társadalmi trendekre alapult a siker? Kik voltak a korszak meghatározó döntéshozói? Milyen partnerekre lehetett számítani a fejlesztésekben? Milyen példákat ismerünk a korszak közösségi együttműködésére? Az aktuális helyzet elemzéséhez meg kell ismerni a térségre vonatkozó fejlesztési koncepciókat, és a környékre vonatkozó alapvető demográfiai és gazdasági trendeket. A történeti tapasztalatok és az aktuális helyzetkép alapján kell felmérni, hogy a térség hogyan kapcsolódhat a nagyobb trendekhez, kezdeményezésekhez. Arra a kérdésre is választ kell keresnünk, milyen endogén forrásokra támaszkodhat a fejlesztés.

Hivatkozások

1938. évi XX. törvénycikk a honvédelem és a közgazdaság fejlesztéséről, egyes népjóléti beruházásokról s ezek költségeinek fedezéséről. (1938). Forrás: Jogtár: <https://bit.ly/2TwNnN0>
- 24 óra (2000. 3. 1.): Faületetés a kesztölci meseparkban. 24 óra, 1.
- Besze, I. (1985. 11. 4.): Ha Kesztlőc, akkor tapéta. *Komárom megyei Dolgozók Lapja*, old.: 5.
- Centre for Ecological Learning. (2017): *Ungersheim, un vullage en transition*. Luxemburg: Centre for Ecological Learning. Forrás: https://www.youtube.com/watch?v=e3nSyl_2K1k
- Dolgozók Lapja (1953. 9. 19.): Saját kárukon tanultak a kesztölci. *Komárom megyei Dolgozók Lapja*, old.: 3.
- Dolgozók Lapja (1962. 12. 28.): Egyesült a leányvári és a kesztölci Tsz. *Komárom megyei Dolgozók Lapja*, old.: 2.
- Dolgozók Lapja (1969. 11. 12.): Új bánya Kesztlőc határában. *Dolgozók Lapja*, old.: 1. Forrás: https://library.hungaricana.hu/hu/view/KomaromEsztergom24ora_1969_11/?pg=72&layout=s&query=keszt%C3%B6lc
- Dolgozók Lapja (1970. 7. 2.): Tsz-üdülő Klastrom-pusztán. *Komárom megyei Dolgozók Lapja*.
- Dorogi-medence (2019. 2. 28.): *Dorogon mutatkozott be a Megyejáró Hódító Túrák sorozat*. Forrás: Dorogi-medence: <http://dorogimedence.hu/index.php/2019/02/28/dorogon-mutatkozott-be-a-hodito-turak-sorozat/>
- ENRD (2018): *Digital and Social Innovation in Rural Services*. Luxemburg: European Network for Rural Development. Forrás: https://enrd.ec.europa.eu/sites/enrd/files/enrd_publications/publi-eafrd-brochure-07-en_2018-0.pdf
- Épül a lencsehegyi út (1970. 9. 8.): *Dolgozók Lapja*, 6.
- Hídlap (2003. 10. 16.): Golf-lakópark: igen vagy nem? *Hídlap*, old.: 5. Forrás: https://library.hungaricana.hu/en/view/EsztergomHidlap_2003/?query=golf%20lak%C3%B3park%20keszt%C3%B6lc&pg=258&layout=s
- KAPRONCZAY Károly, & MAGYAR László (2001): *A Richter Gedeon Rt. 100 éves története*. Budapest: Medicina Könyvkiadó Rt.
- Kesztlőc.hu (2016. 1. 2.): *Nagy Péter a Tejút Kft-ről*. Forrás: Kesztlőc.hu: <https://kesztolc.hu/szoveges-oldal-26>
- Kesztlőc.hu. (2017. 5. 28.): *Fröccs, levendulaszörp, pogácsa a Kinizsi 100 túrázóinak*. Forrás: Kesztlőc.hu: <https://kesztolc.hu/kinizsi-100>
- Kesztlőc.hu (2017. 8. 13.): *Kesztlőc-Dorog kerékpárút*. Forrás: Kesztlőc.hu: <https://kesztolc.hu/kesztolc-dorog-kerekp-arut>
- Kesztlőc.hu (2017. 10. 15.): *Klinger Ági: Jó érzés egy ilyen aktív, segítő közösség tagjának lenni*. Forrás: Kesztlőc.hu: <https://kesztolc.hu/klinger-agi-jo-erzes-egy-ilyen-aktiv-segito-kozosseg-tagjanak-lenni>
- Kesztlőc.hu (2017. 5. 22.): *Nyit az Erdészház Turistaszálló*. Forrás: Kesztlőc.hu: <https://kesztolc.hu/nyit-az-erdeshaz-turistaszallo>
- Kesztlőc.hu (2018. 6. 9.): *Kesztlőcön át vezet a PilisBike legújabb útvonala*. Forrás: Kesztlőc.hu: <https://kesztolc.hu/kesztolcon-at-vezet-a-pilisbike-legujabb-utvonala>
- KÖRÖS, Á. (2019): *Közösség és elégedettség. A Kárpát-medencei regionalizmus útján*. Szabadka: Regionális Tudományi Társaság.
- LETTRICH, E. (1964): *Esztergom, a dorogi iparvidék városa*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Magyar Turisztikai Ügynökség (2017): *Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia*. Budapest. Forrás: https://www.kormany.hu/download/8/19/31000/mtu_kiadvany_EPUB_297x210mm%20-%20preview.pdf
- NAGY, P., & NYÍRŐ, A. (2016. 2. 28.): *Gimeskövi Károly*. Forrás: Kesztlőc.hu: <https://kesztolc.hu/kaland-sport/neves-kesztolci/v/szoveges-oldal-177-1/>

- NYÍRÓ, A. (2018. 10. 14.): *Kesztölciek utazási szokásai*. Forrás: Kesztölc.hu: <https://kesztolc.hu/kesztolciek-utazasi-szokasai-2018>
- NYÍRÓ, A. (2019): *Nemzedékek közötti felelősség a pilisi erdőirtás és kopárfásítás példáján*. Kesztölc: Kézirat.
- O'SVÁTH, A. (1938): *Komárom és Esztergom közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék múltja és jelene*. Budapest-Sas-halom: A Magyar Vármegyék és Városok Múltja és Jelene Kiadóhivatala. Forrás: https://library.hungaricana.hu/hu/view/EsztergomKonyvek_115/?pg=1&layout=s
- Pesti Hírlap (1894. 8. 14.): Lázongó község. *Pesti Hírlap*, 6.
- Piliscsév parasztsága a nagyüzemi mezőgazdaság útján. (1960. 3. 2.). *Komárom megyei Dolgozók Lapja*, old.: 1.
- RADOVICS, I. (2018). *Kesztölc története* (3.. kiad.). Kesztölc: Kesztölc Község Önkormányzata. Letöltés dátuma: 2017. 11. 13, forrás: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/szlovakok/kesztolc/kesztolc_tortenete/pages/001_kesztolc_tortenete.htm
- SCHMIDT, S. (1932): *Az esztergomi szénmedence bányászatainak ismertetése*. Forrás: Hungaricana: https://library.hungaricana.hu/hu/view/EsztergomKonyvek_158/?pg=200&layout=s
- Sciap. (2018): *A Pilisi Bioszféra Rezervátum látogatóinak jellemzése*. Debrecen: SCIAF.
- Szabad Nép. (1950. 12. 8.): Új utakkal, autóbuszjáratokkal könnyítik meg a bányászok közlekedését. *Szabad Nép*.
- SZABÓ, J. (2003. 4.): Települési stratégiák a budapesti agglomerációban. *Tér és társadalom*, 101–116. old. Forrás: http://epa.oszk.hu/02200/02251/00014/pdf/EPA02251_Ter_es_tarsadalom1833.pdf
- SZIE Tájéépitészeti és Településtervezési Kar. (2018): *Kesztölc fejlesztési lehetőségei*. Budapest.
- THÚRÓCZI, L. (2019): *Fejezetek az Országos Kéktúra történetéből*. Forrás: Országos Kéktúra: http://www.kektura.click.hu/OKT/kektura_tort.htm
- Turisták Lapja. (1927): Menedékház Klastrompusztán. *Turisták Lapja*, 120. p.
- Virágzó Kesztölc Egyesület. (2019): *A Pilisi Hegyek Natúr-park megalapozó szakmai háttér tanulmánya*. Kesztölc: Virágzó Kesztölc Egyesület.